

Vigència de Fuster. Una visió valenciana

Vicent PITARCH I ÀLMELA
Institut d'Estudis Catalans

El Fuster debatut i combatut —el més viu, si ho preferiu així— és el que, tot reflexionant sobre la identitat dels valencians —com a recurs interpretatiu de la vida col·lectiva—, arriba a la convicció que compartim la nació amb territoris al nord i a l'est del país. Aquesta nació en procés de consolidar-se no fou cap descobriment de Fuster, per bé que va ser ell l'autor del plantejament més rupturista, convincent, suggeridor i modern —i alhora l'impulsor incomparable— de la proposta de nació que va intitular Països Catalans, que té com a text germinal *Nosaltres, els valencians* i que va comptar amb col·laboradors memorables, com ara Vicenç Riera Llorca, Max Cahner o Josep Maria Llompart. És ben sabut que diversos historiadors de l'època van considerar l'obra com a una fita en la historiografia domèstica, que separa la història de la prehistòria; el «paradigma de referència», segons Ernest Lluch. El llibre va constituir una novetat absolutament imprevisible en el panorama cultural català coetani.

L'èxit fou clamorós; tot d'una va provocar reaccions que coincidien, amb una sorprenent unanimitat, a reconèixer en Fuster la intel·ligència clara, aguda, ràpida i fulgurant, tal com estimava Pierre Vilar.

El diagnòstic fusterià és ben conegut. Els valencians arribàvem a mitjan segle xx amb la condició de poble invertebrat, submís, dominat per una oligarquia socialment dimitida i amb una economia eminentment agrària, la qual hauria estat la causa dels nostres dèficits de consciència d'identitat nacional. La trajectòria històrica configura —segons ell— el País Valencià com a subjecte polític, alhora que la catalanitat d'origen i de llengua el situen dins la cultura catalana, tot constituint la nació, compartida amb el Principat i les Balears, que Fuster prefeix d'anomenar Països Catalans.

Al costat de remarques, més o menys substancials, fetes des de l'àmbit acadèmic de la història, la sociologia o l'economia, els intents de desautoritzar Fuster

s'han concentrat, de manera prioritària, en el seu plantejament d'aquest projecte nacional. La proposta fusteriana ha estat atacada, de vegades de manera obsessiva, d'essencialista o de nacionalisme lingüístic. En aquest sentit, convé tenir en compte que la màxima de Fernando Pessoa, «A minha pátria é a língua portuguesa», que Fuster assumeix («la meua llengua és la meua pàtria»), no deixa de ser una metàfora engrescadora, no pas una definició política de nació, un recurs literari, per cert, d'eficàcia didàctica notòria. Aquesta mateixa màxima la recuperava, l'any 2010, tot actualitzant-la, Jaume Cabré, en els termes següents: «La llengua és la meua pàtria i la vull lliure». Algú pot creure honestament que Fuster no veia la llengua com un fenomen social, històric? Ben mirat, resulta sorprenent la insistència en el component metafísic que ha estat atribuït a la proposta de nació feta per ell, l'intel·lectual il·lustrat radical. Ben al contrari, concebia la nació —una formació humana— com a estructura complexa i heterogènia, que naturalment arrossega al llarg de la història conflictes socials interns.

En tot cas, considere que l'alternativa nacional fusteriana cal situar-la dins el seu plantejament de nació nova, entesa com a contrapoder enfront de l'Estat, l'única via disponible vers la normalitat nacional que ens resta oberta a valencians, balears i «catalunyesos». Fuster, l'humanista universal, que es rebel·lava contra els nacionalistes, va haver de decidir-se per un nacionalisme reactiu, de resistència, per descomptat democràtic i solidari amb tots els pobles.

La seua motivació era ben clara: l'aparell borbònic estatal (el de la Castella de l'absolutisme, però més encara l'estat nació instaurat a les corts de Cadis) es manté intrínsecament contrari a la consolidació de cap altra nació que no siga de matriu castellana. Així doncs, nosaltres, els valencians, compartim amb el Principat i les Balears l'exigència de vindicar la nostra pròpia nació, sabedors de la nostra incompatibilitat nacional amb Espanya.

Per a nosaltres en concret, la qüestió nacional va lligada de manera indefectible a la qüestió lingüística, que no és cap altra que el repte de la normalització social de la llengua catalana. Bé que sabem que l'estat nació que coneixem, en dotar-se de llengua pròpia, automàticament «regionalitza» (Fuster hi preferia «satel·litza») les altres llengües sota el seu domini, un procés que les aboca, de manera indefectible, a la hibridació i a la desintegració. La nostra obligació, doncs, moral i civil, és fer emergir el conflicte lingüístic que la nació catalana manté amb l'Estat. Heus ací el plantejament fusterià, de modernitat inequívoca, de democratització social.

Definitivament, és clar que la llengua sola no és suficient per elaborar una teoria del fet nacional; ara, és un factor fonamental, el constituent per excel·lència de la cultura. La llengua no solament és l'indicador més eficaç de la identitat col·lectiva —la conjunta i la respectiva de cadascun dels tres països—, sinó també un factor potent de cohesió social; al capdavall, en el nostre cas concret, és un com-

ponent indefugible de la condició nacional. És des d'aquesta perspectiva que, al pròleg a l'obra *Els mallorquins*, Fuster entenia que els Països Catalans constitueixen «un cos social homogeni des de molts punts de vista, començant per la llengua i per tot el que la llengua comporta». Fet i fet, aquesta emergeix com a tema central de la seua obra i de la seua conducta. En la llengua hi veu reflectida la trajectòria del seu poble, de manera que o reeixim com a comunitat lingüística o ens enfonsem com a societat.

Naturalment, ell no podia imaginar els Països Catalans més que com a projecte: «una obra com aquesta no pot ésser concebuda sinó des d'una decisió de futur»; la «decisió de futur», certament, la proposta engrescadora de la nació a construir —la «utopia necessària» que va glossar amb agudes a Toni Mollà—, un projecte en el qual el protagonisme correspon als sectors populars.

És gràcies a Fuster que s'ha assentat —dins uns espais socials minoritaris, però en qualsevol cas notòriament influents— el fenomen dels Països Catalans entesos com a nació sense estat —la nació cultural, com ara prefereixen alguns—, amb l'horitzó de ser articulats en el futur com a subjecte polític, el projecte que al capdavall hauran de definir i programar, mitjançant els processos democràtics pertinents, els ciutadans de cadascun dels tres països: les Balears, el Principat i el País Valencià. No hauríem de perdre de vista que, en la darrera etapa de la vida, Fuster va sentenciar, en *Nous Horitzons*: «Ningú, ni el més “separatista”, no postula uns Països Catalans articulats políticament “ara mateix” [...]. Tant se val. Si els “Països Catalans” no troben una encarnació política urgent, no per això deixaran de ser el que són».

Vet ací un dels constituents formidables del llegat fusterià, de transcendència històrica. No cal dir que la proposta continua viva, per bé que d'ençà de l'actual restauració borbònica, que fou sancionada per la Constitució espanyola de 1978, el projecte fusterià dels Països Catalans ha perdut el protagonisme polític que havia assolit a la darrereria de la dictadura. Cal tenir en compte que, en el seu moment, es va tornar l'enemic a batre, i n'hi haurà prou amb el record de Fernando Abril Martorell, de mala memòria. Mentrestant, la presa de consciència respecte del marc nacional català continua en expansió, alhora que no perd actualitat el debat sobre el seu èxit o fracàs.

Per descomptat, l'alternativa fusteriana dels Països Catalans es manté activa, en l'any del centenari del seu promotor, dempeus, vigorosa i incitadora; també, naturalment, centre de controvèrsies. Hi ha qui considera que la qüestió dels Països Catalans s'ha esfumat del panorama actual, alhora que, des de l'angle oposat, el tal projecte nacional és percebut avui més encertat i oportú que no ho era als anys seixanta. Dins el sector revisionista del fusterianisme, mereix de ser esmentat el cas, certament sorprenent, de Joan F. Mira, un fusterià històric que ha evolucionat des de la vindicació entusiasta del nacionalisme fusterià fins a la defensa

aferrissada de la nació valenciana, compatible, això sí, amb la catalanitat lingüística i la cultura catalana, progressivament matisada. Per a ell, l'alternativa de ser reconeguts institucionalment com a part d'un conjunt nacional català «és del tot imaginable, seria potser desitjable, però és perfectament irreal».

A ningú no se li escapen les profundes transformacions per les quals travessen els Països Catalans al llarg de la trentena d'anys que ens separen de Fuster, el qual segurament no podia sospitar les dimensions que han assolit fenòmens com les tecnologies digitals, les migracions i la pluriculturalitat, el plurilingüisme o els reptes que ens posa la universalitat i la globalització.

Certament, fora convenient de temptejar quina hauria estat la reacció de l'enyorat solitari de Sueca davant el panorama comunicatiu que tenim al davant, ara mateix. En la seua rica i extensa reflexió sobre la llengua, ell es va quedar a les portes de la revolució de l'audiovisual, ben lluny de l'allau migratori sense precedents que ens arriba en aquest segle i que ens ha dut vora tres-cents llengües noves. Ara com ara, la gestió de la realitat sobrevinguda desborda segurament qualssevol previsions, tant de tipus polític com sociolingüístic. En el cas concret de la catalanitat, una de les qüestions centrals segurament la constitueix el tractament igualitari dels interessos de comunicació i d'identitat propis dels diversos grups lingüístics en convivència, amb el benentès que el català haurà de ser la llengua de cohesió i d'identitat de la nova nació.

Fet i fet, la proposta fusteriana posa damunt la taula la nostra alternativa nacional en els termes de dilema: o la nació espanyola o la catalana, representada per la fórmula dels Països Catalans. I no hi ha més cera que la que crema.

En commemorar el seu centenari, Fuster ens interpel·la sobre la reflexió al voltant del dilema i sobre l'opció nacional corresponent que hem de prendre. Vet ací el sentit profund de la commemoració del seu centenari.